

Recenzii

I. A. Basarabescu. *Norocul. Schițe și Nuvele.* Biblioteca pentru toți. Edit. Alcalay prețul 0.30.

Ceia ce lipsește d-lui I. A. Basarabescu în această culegere de schițe și nuvele, ca și în toate scrierile sale, sînt unele concepții generale, unele idei mai largi și mai înalte, în lumina cărora micile întâmplări și scenele din viața de toate zilele redată de d-sa să-și capete valoarea artistică. Această observație o făceam și cu ocazia apariției volumului *Vulturii*, ceia ce a făcut să mi se atribue de cătră savanta noastră critică pretenția barocă de a cere idei geniale sufletelor înguste ale eroilor d-lui I. A. Basarabescu!... *Idei* și nicidecum geniale ci numai ceva mai largi, mai generale, am cerut numai d-lui I. A. Basarabescu, pentrucă arta realistă își ia valoarea, nu din talentul de a *reproduce exact* ca clișeul fotografului, realitatea, sau ca mișcările cinematografului scene din viața reală, atitudini și gesturi exterioare ale vieții, ci din lumina în care știe să ne redea artistul lumea reală pentruca să avem iluzia că e adevărată și reală din perspectiva în care e răsfrîntă această lume reală în opera de artă, pentruca ea să aibă o semnificație, să pue sau să rezolve una din nenumăratele probleme pe care le sugerează realitatea cînd cade sub atenția și reflexiunea unui cugetător. Toți privim realitatea, toți cunoaștem

micile scene din viața de toate zilele micile întâmplări și anecdotă curente pe care ni le povestește d. I. Basarabescu, și dacă d-sa nu caută a le da o semnificație, a ni le prezinta într-o lumină nouă, aceea a sufletului său, care face tocmai interesul și originalitatea operei de artă, atunci nu ne rămîne de admirat decît exactitatea cu care știe autorul să ne redea cele ce vedem, auzim și observăm în viața de toate zilele, în monotonia și banalitatea lor obișnuită. Sentimentul artistic trezit astfel nu poate fi mai superior decît ceia ce ni l-ar provoca un bun imitator al flueratului mierlei sau oricare alt imitator dibaciu al naturii. Imitația naturii, este un principiu de artă, zice Brunetiére, însă cu condiție să nu o copieze ci mai mult să o altereze!... În imitare artistul trebuie să fie fidel naturii, se zice adeseori ca un aforism curent. Dar ce este natura? Cum este natura? Ea este așa cum o concepem noi, și priu urmare o operă naturalistă, adevărată operă de artă, trebuie să răsfrîngă cît se poate de fidel concepția artistului, care concepție dă valoarea operei de artă și e realizarea concepțiunii artistice a timpului. Decadența realismului s-a manifestat tocmai prin aceea că epigonii marilor realiști au reținut numai procedurile, mijloacele exterioare prin care genialii lor predecesori au căutat să intruzeze aspirațiile, ideile și

idealurile contemporanilor lor. Dar un artist mare se poate servi adeseori de mijloace și proceduri născocite de alții, predecesori cu spiritul mediocru; ele nu valorează decît pentru că exprimă o concepție în care se formulează sufletul omenirii întregi într-o epocă.

D. I. A. Basarabescu are ușurință de a povesti, spirit de observație, darul de a descrie exact și a prinde amănunțimile (mai mult decît chiar ar trebui). Lipsește însă din operele sale acel „ceva“, ce nu se poate prinde și turna în formele precise, acel „ceva“ ce face din povestirile unui I. Caragiale în „Momente“, de pildă, mici capodopere, tipuri cu viață proprie ce răsfrîng, în perspectiva, în care ni le arată autorul, puterea de viață a miilor de tipuri din care s-au născut și pe care le reprezintă. Ce semnificație are însă Sîlmeanu, Păunescu et comp. ?..

Sînt tipuri banale de provincie pe care autorul le prezintă sub unghiul vizual al observației mediocre, așa cum le vede atenția superficială și distrasă a celor în mijlocul cărora se învîrtesc. Caracterele esențiale tipice ale unei categorii, ca și caracteristica individului, nu-și aro expresia în gesturile, atitudinile și vorbele ce formează zestrea comună a unui anume mediu, monedă banalizată prin uzul zilnic ce nu e nici greu de prins nici greu de redat. Și tocmai de aceea se cere multă măsură și multă artă atunci cînd ne slujim de asemenea mijloace într-o operă de artă. Îndărătul lor trebuie să fie un suflet puternic caracterizat prin un întreg fel de a fi, izvorit din părțile adînci ale umanității tipului, o sintetizare vie și luminoasă a unui întreg complex de împrejurări ce a dat naștere tipului și categoriei sociale căreia-i aparține.

Materialismul crud, brutal, neîndurat al novelistului nostru nu-și ia

valoarea, justificarea și scuza din o concepție despre viață largă, puternică, plină de logică și consecvență, ca aceia a marilor realiști francezi, care dă lumina și poezia acestor capodopere ale literaturii omenești. După cum nici întîmplările și anecdotile din „Norocul“, „Un plagiat“, „Simburile“, etc. nu depășesc ca artă valoarea unor ușurele și plăcute povestiri, de efect în societate sau într-un salon. Întîmplările, dacă nu sînt ciocniri între suflete sau între suflete și împrejurările naturale și sociale din care să se desfășoare ca într-o vie străfulgerare personalitatea eroilor, să se desemneze fizionomia lor sufletească, nu valorează în opera de artă. Trebuie să fie și ele caracteristice ca și însușirile individuale.

Apoi cadrul unei nuvele e un cadru restrîns, în care, ținînd samă de proporții, fiecare moment trebuie să fie un moment psihologic, fiecare întîmplare un pas hotărîtor în desfășurarea acțiunii, fiecare scenă pregătită de cele precedente pentru ca să se desemneze caracterele și să se facă posibil deznodămîntul ce trebuie să arunce asupra întregii povestiri o lumină atît de vie, încît să înlocuiască și să compenseze desfășurarea înceală și treptată din cîmpul mai vast al romanului. În nuvela sa „La Vreme“, ce vrea să redea caractere mai complicate și conflicte sufletești mai grave, d. Basarabescu neglijează cu totul aceste considerații, pierzîndu-se în scene inutile și amănunțimi zădărnice. Am izostat asupra acestor neajunsuri care sînt neajunsurile întregii opere ale autorului, pentru că sîntem în drept a aștepta opere mai desăvirșite dela calitățile sale de observator și povestitor.

*

A. Mîndru. *Zări senine.* Poezii. Edit. Minerva, București. Prețul 1.50.

Pentru a reda sentimentele de bucurie și încă de bucurie senină, trebuie

o vigoare de stil și o strălucire de imagini, de care d. A. Mindru e încă departe. Nici sentimentele, nici ideile din poeziile sale nu sînt noi, personale, neașteptate, capabile de a lovi atenția și a se răsfrînge în vibrații adînci și îndepărtate în sufletul cititorului. Totuși versul e corect, muzical și curgător, cu ușoare reminiscenți în ritm și chiar în unele imagini din poezii noștri mai noi, nu lovește nici urechea nici gîsul, dar lasă o adîncă impresie de monotonicitate, și te face adeseori să te gîndești la *Sîrîiacul* lui moș Creangă.

În ceea ce privește tablourile istorice, ele au fost redată cu așa perfecțiune la poezii mari încît e greu să mai interesezi pe cititor, dacă nu ești stăpîn pe taina lor de a reda un fond plin de adevăr într-o formă clară, pură și strălucitoare. La d. Mindru, pe lângă unele ceva mai reușite, cele mai multe sînt proză rimată și ritmată foarte corect, dar mult mai departe de poezie decît pitoreștele și atît de viu coloratele cronici bătrîne.

Poezia suferă însă și mai puțin mediocritatea decît proza, și iată de ce prozatori cu mai puțin talent de cit d. A. Mindru în versurile sale, au un loc cu mult mai favorabil decît d-*sa*.

*

Ioan Ciocîrlan. *Înimă de mamă.* Schițe și nuvele. Edit. societății cooperative Librăria Națională. Prețul 2 lei.

Sinceritatea și căldura simpatiei cu care d. I. Ciocîrlan ia parte la bucuriile, durerile, petrecerile și necazurile celor simpli, precum și darul de a povesti curgător într'un graiu firesc și măsurat, sînt prețioasele însușiri ce fac plăcute povestirile sale. În cea dintîi și cea mai însemnată nuvelă a volumului de care vorbim, „Înimă de mamă“, e desfășurarea vieții de țară într-o gospodărie îndestulată. Fiarele sînt potolite, simțimintele senine

și întimplările fără însemnătate, pare că alese anume de autor astfel pentru ca să iasă mai bine la iveală rostul vieții acesteia pitorești în scurgerea ei obișnuită, cu dătinile, apucăturile și mentalitatea deosebită a țăranelui nostru. Eroi domnului Ciocîrlan în această bucată, la drept vorbind, nu sînt nici moș Radu Potecă, nici leica Sultana și cu atît mai puțin cei doi tineri, ce se pețesc și se însoară așa de ușor și așa de obișnuit. Povestirea aceasta e oglindirea credincioasă a felului cum se desfășoară zilnic viața aceasta simplă și atît de deosebită de a noastră. Dintrodată ai înaintea ochilor satul: căsuța cu acoperișul de șindrilă, înalt și țuguial, cu streșina plecată, de sub care pare că privește prin cele două ferestre mici, de pe coasta dealului, pe partea cealaltă a văii, unde „atitea alte gospodării cuprinse cereau să se ascundă în umbra pometurilor ocrotitoare“. Apoi gospodărie trainică cu toate acareturile, moștenită din părinți și în care se ridicase în două generații cite „paispece“ și „șapte, opt vîlăstare“, ce se revărsaseră pe coastele dealurilor în gospodăriile tănuite în pomet. Apoi iată pe slăpinul locului, Moș Radu, cel cu grijă să le vadă toate puse la cale înainte de a închide ochii, dar și el ne apare mai mult ca factor social decît ca chip cu viață proprie puternică: în raporturile lui cu duioasa leica Sultana cea gata veșnic de plins, în raporturile cu fata, și, ca fruntaș, în raporturile cu ceilalți săteni, caracterizează mai mult felul general de a fi al țăranelui în toate aceste împrejurări, decît sufletul unui anume om, Moș Radu Potecă. Peșitul, raporturile dintre cei doi tineri, Stanca și feciorul Bogdăniții, hora, logodna și nunta sînt iarăși tratate tot în vederea de a pune în primul plan viața dela țară în genere în desfășurarea căreia indivizii se schițează, se estom-

pează ca accesoriile dintr'un tablou ce ar reprezenta o vedere generală. După această privire asupra satului întreg, după priveliştea vieţii satului în tot, se desfăşoară, în celelalte nuvelete, tablouri mici, scene vii, pagini foarte draguţe din aceiaşi carte: viaţa de la ţară. Iată copiii, a căror dragălaşie, naivitate şi vioiciune nu ştie nimeni să o redea mai bine decît d. Ciocirlan. Copiii din gospodăria fără de noroc, cu cămeşuicile lor zdrenţuite ce le filfie ca nişte aripioare în fuga lor plină de zburdălnicie, copii care prosimt durerile vieţii lor de odrasle fără de părinţi, odrasle sărace şi fără de noroc, şi feliţa răsfăţată ce umblă popuşor sub privirea dezmierdătoare a mamei şi învaţă lupta pentru traiu în hărţu-elile cu puşorii ce se string ciucur în jurul cojii de pine, adevărate tablouri „de genre“, zugrăvite cu mîna de maestru. Şi aceiaşi ştiinţă de a prinde şi a reda o scenă în ceia ce are mai pitoresc şi mai caracteristic viaţa de ţară, ca şi în celelalte tablouri: Popasul Țiganilor, chipul şi sufletul codăniţii ce e gata să iasă în horă, şi acele frumoase şi însufleţite scene din „moara Cerbului“. În genere cartea d-lui I. Ciocirlan lasă o vie impresie de poezie rustică, e ca o suflare plină de mireasma sănătoasă a cîmpului înflorit în literatura noastră atît de tînără şi totuşi cu înfălişare adeseori atît de îmbătrînită.

I. S.

* * *

B. P. Hasdeu. *Sic cogito. Ce e viaţa? Ce e moartea? Ce e omul?* Ediţiunea IV, Bucureşti, Socec, 1907. Preţul 2.50.

Opera filozofică a lui Hasdeu, care a apărut la 1891 şi a ajuns azi la a patra ediţie, dovadă că a fost destul de răspîndită în public, a stîrnit dela început zîmbetul oamenilor serioşi, în curent cu ştiinţa. Ideile lui metafizice asupra infinitului, divinităţii şi

nemuririi, teoria sa asupra sufletului, supraorganism fluidic şi imponderabil, care-şi păstrează autonomia faţă de suborganismul corp; chipul cum explică prin această teorie somnul, visurile, memoria, voinţa; legătura pe care o face între spiritism şi darwinism; ideile lui asupra „iubirii sfînte care înfirează telegrafal între sufletele celor vii şi morţi“ sînt un amestec de hipoteze bizare sau curioase, în contradicere cu toate datele ştiinţii, susţinute prin argumente uneori sofistice şi ingenioase, alte ori slabe sau copilăreşti, bazate pe observaţii şi fapte suspecte sau insuficiente. Desigur, niciodată în lucrările lui ştiinţifice, Hasdeu nu s'a lăsat mai mult condus de zborul neînfrînatei şi fecundeii imaginaţii. Cu toată lipsa ei de seriozitate ştiinţifică, cartea aceasta se ceşteşte totuşi cu plăcere şi uneori nu-i lipsită de farmec. Multe pagini poartă pecetea puternicei lui personalităţi artistice şi strălucesc prin trăsături scinteeoare de spirit şi de ironie fină. Despre scepticismul lui Renan, „hemniopist frazeolog, dîndu-se pe ghiată cu o uşurinţă plină de haz, dar fără a o sparge vreodată, s'ajungă la apa cea vie, de frică de a nu cădea, şi mai ales de grijă de a nu perde deziuvoltura mişcărilor“, are cîteva fraze minunate.

Spiritismul lui Hasdeu e departe de a fi un ocultism vulgar. Pentru învîrtirea meselor şi alte mijloace inferioare ale spiritismului, ca şi pentru şarlatanismul unora din reprezentanţii săi, Hasdeu nu are decît cuvinte de dispreţ. În repetate rînduri el spune că legătura între spirite nu se poate stabili decît prin iubirea mistică altruistă, impersonală şi divină, cheia spiritismului şi motorul întregului univers. În pagini pline de simţire, el critică cu indignare teoria schopenhaueriană a amorului. Teoriile lui spiritiste îşi au izvorul în misticismul re-

ligios. Protestînd contra celor care susțineau că s'a făcut spiritist numai după moartea fiecei sale, Hasdeu spune că nu-i „un copac ateist altoit tîrziu cu o creangă spiritistă“, ci a fost totdeauna credincios: „Am scris în viață mult, foarte mult, de aceea poate, printre cele multe scrise de mine, vor fi destule prostii; aș ruga dară pe oricine și pe acel oricine, printre acele prostii să găsească o singură cîrteală contra lui Dumnezeu, o singură indoială despre nemurirea sufletului. Îi pot incredința că până la o asemenea prostie, eu nu m'am coborît niciodată“.

Criticile ironice ale lui Hasdeu, în dreptate împotriva ateilor, căldura de sentiment cu care vorbește ades de avînturile înalte și adevărate ale sufletului, poeziile pline de idealism mistic dedicate fiecei lui moarte, par a dovedi că în credințele religioase ale acestui spirit sceptic, adeseori inclinat către mistificare, era ceva sincer.

*

Anibal Teodorescu. *Ideia socialistă și Karl Marx.* Studiu critic. București, Editura tipografiei ziarului „Curierul judiciar“, prețul 6 lei.

Cum spunea cu atîta dreptate odinioară d. Gherea adversarilor săi, cunoașterea adevărată și serioasă a doctrinei socialiste pe care nici un om cult n'o mai poate azi ignora, cere ani de studiu și de încordată muncă intelectuală, și e în acelaș timp strîns legată de o atitudine obiectivă și o independență reală față de prejudecățile tradiției și ale mediului. La noi socialismul a fost aproape totdeauna cunoscut, nu din operele lui fundamentale, atît de greu de pătruns, ci din izvoare de a doua mînă, sau după chipul cum era expus și mai ales combătut în tratatele clasice ale economiștilor ortodocși. Unii filozofi, care n'aveu despre dînsul decît cele mai

vagi și superficiale cunoștinți, au fost luați ca conducători în acest domeniu, și cunoscuta lucrare a lui Herbert Spencer a fost tradusă de mentorii neamului în limba romînă, pentru a lumina tinerimea asupra rostului unei doctrine care duce „dela libertate spre asuprire“. E regretabil că și lucrarea de față, care are de scop „să facă cunoscută într'un cerc cît mai întins eroarea lui Marx care nu poate avea mai mare adversar decît instrucțiunea“, continuă tradiția și nu esă întru nimic din acelaș cadru îngust și comun. Atitudinea autorului față de doctrina pe care o expune și o critică e departe de a fi obiectivă, și cunoștințele pe care le are asupra ei sînt superficiale, lipsite de seriozitate și de adevăr. Prima jumătate a acestei lucrări voluminoase e un istoric al doctrinelor socialiste, compilație stîngace presărată cu săgeți inutile și ironii deplasate, care dovedesc lipsa de comprehensiune și de simț istoric. A doua jumătate a lucrării e consacrată expunerii și criticii teoriei lui Marx și a colectivismului lui Schaeffle. Autorul nu pare a cunoaște din operele marelui cugetător decît „Manifestul comunist“ și „Capitalul“, și acceștea nici în original nici în întregime. De studiile prețioase ale lui Sombart, Sorel, Labriola sau ale comentatorilor valoroși ai marxismului, Kautsky, Bernstein, d-sa se dispensează sau nu pare a avea cunoștință. În schimb în criticile pe care le îndreaptă în potrivă marxismului și colectivismului, autorul reproduce cu fidelitate tot arsenalul de argumente al economiștilor liberali franceji, la care se mulțămeste a adăoga din vreme în vreme epitete mai sonore și fraze mai tari.

O. B.

* * *

Const. Giurescu. *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nico-*

lae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian). Extras din Analele Academiei române. Seria II, Tom. XXX. Memoriile secțiunii istorice. București. Carol Göbl, 1907, 37 pg. pr. 40 bani.

Const. Giurescu. *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană.* Studiu istoric. București, Carol Göbl, 1908. 65 pg.

Două monografii care stabilesc în mod definitiv lucruri nouă și fixează, reducând-o la adevărata sa întindere, opera unuia din cronicarii noștri cei mai însemnați, dacă nu prin talentul său, dar cel puțin prin învățătura sa.

Întăiul studiu, aproape în întregime, este consacrat cronicei atribuite în de obște, până acuma, lui Neculai Costin. Cronica aceasta, publicată de Kogălniceanu în cele două edițiuni ale Letopisetelor sale, cuprinde povestirea faptelor dintre 1661 și 1711. Singur Kogălniceanu nu considera însă ca operă originală a lui Costin decit partea dintre 1709 și 1711, considerind partea anterioară ca o copie după alte izvoade. D. Philippide îl credea pe N. Costin ca compilatorul părții întâi și autorul părții a doua, pe cînd V. A. Ureche, d. Xenopol și d. Iorga îi atribuesc lui cronica în întregimea ei. D. I. Sbiera este cel dintăiu care a susținut că, sub forma pe care o avem, partea cronicei dela început (1661—1709) nu poate fi atribuită lui Neculai Costin, nici ca operă originală, nici ca compilație; argumentele sale însă nu erau de natură de a închide discuția. D. Giurescu reia chestiunea și cu o deplină stăpînire a tuturor izvoarelor și o admirabilă logică în argumentare, dovedește, în chip netîndios că nu se poate atribui lui N. Costin decit numai cronica ce cuprinde faptele dintre 1709 și 1711. Dovedirea acestui lucru este pentru cronicarul nostru în acelaș timp o abilitare, căci atribuirea părții întâi a cronicei dăduse drept d-lui Iorga de a face aprecieri foarte aspre

asupra inteligenței și caracterului lui Costin, aprecieri care, în urma studiului d-lui G., se vădesc a fi fost nedrepte.

Nu avem să reproducem argumentarea foarte strînsă a d. G. și care se sprijină atît pe studiul manuscriselor cit și pe analiza fondului operei, întrucît acest fond se poate potrivi cu cunoștințele și felul de a gîndi a lui N. Costin, așa cum îl cunoaștem din celelalte opere sigure ale lui, ci rezumăm numai concluziile.

Neculai Costin a început, din timpul domniei lui D. Cantemir, să scrie, după izvoadele anterioare, o cronică pe care pornind-o dela facerea lumii, avea de gînd să o ducă până în zilele sale. Venind Neculai Mavrocordat în a doua sa domnie, însărcinează pe cronicar să-i povestească prima sa domnie, și Costin, întrerupîndu-și lucrarea, se execută poruindu-și povestirea din anul 1709. Moartea îl surprinde însă în deplina putere a vîrstei, și amîndouă operele rămîn neterminate: cea dintăi oprindu-se la anul 1661, cea de a doua la 11 Sept. 1711. Între aceste două lucrări era o lacună de 108 ani, și Domnul, care avea nevoie ca descrierea domniei sale să fie pusă în legătură cu corpul de cronici ale țării, pentruca nu cumva, rămăniind răsleață, să se piardă, însărcinează, îndată după moartea lui N. Costin, pe un copist să copieze lucrările cronicarului și să întregască lacuna. Până la anul 1661, copistul avea la îndămină cronica lui Miron Costin, de-aici însă încolo pînă la 1709, copistul compilează izvoadele pe care le putea găsi și le întregeste, forînd un tot unitar pînă la 1711. Acest lucru s-a făcut chiar în anul 1712, și acestui copist se datorese interpolațiile pe care le găsim și în copia cea mai veche a cronicei, făcută de Axentie Uricarul în 1715.

În privința izvoadelor lui Vasile Dă-

mian și Tudosie Dubău, d. G. arată că, după titlul exact al manuscrisului, nu se mai poate admite identificarea lor,—cum face d. Iorga, propunând ștergerea unei virgule din titlul dat de Kogălniceanu în Letopisește, așa că T. Dubău se apară numai cu logofătul sub care a servit Vasile Dămian,—de-oarece în titlul exact al manuscrisului se vorbește lămurit de două izvoade: unul al lui V. Dămian, altul al lui T. Dubău. Din studiul manuscrisului aflat în posesia Academiei (No. 169) d. G. ajunge la convingerea că „cronica” atribuită lui Vasile Dămian e în realitate numai „izvodul lui Tudosie Dubău”.

*

Al doilea studiu se ocupă tot cu o operă atribuită lui Neculai Costin. E vorba de acele „Tractaturi vechi ce au avut Moldova cu Poarta Otomanicească”, publicate întâi de Kogălniceanu în „Arhiva Românească” (ed. I 1845) vol. II 347 sqq. apoi de T. Codrescu în Uricarul IV, 225 sqq. și separat în broșură, și iarăși de Kogălniceanu în Letopisește (ed. II) III, 450 sqq. Kogălniceanu atribuia această operă, afară de partea dela urmă care se ocupă cu întâmplări din veac. XVIII, lui N. Costin, bazându-se pe o notiță găsită în manuscrisul ei, aflat la sfârșitul unei copii a letopisețului lui Neculcea, făcută de Iordache Sion. Opera aceasta se mai găsește încă într-o condică a lui C. Negruți, scrisă pe la 1830, și între niște manuscrise ale lui A. Beldiman, scrise între 1811—1824, de pe care a reprodus-o Kogălniceanu în Letopisește. D. G., cercetînd manuscrisele, arată că Kogălniceanu n-a reprodus în „Arhiva Românească” manuscrisul lui Iordache Sion, cum a lăsat să se înțeleagă, ci pe acela al lui C. Negruți, și încă fără să arăte ce deosebiri există între aceste două manuscrise. Manuscrisul lui Iordachi Sion, după cum se poate vedea dintr-un

manuscris al fiului său, Antohie,—pe care d-l G. îl reproduce în întregime—cuprindea o redacție mult mai veche decît acea modernizată și amplificată de Beldiman și copietorul său Negruți. Analizînd cuprinsul acestei scrieri și comparîndu-l cu celelalte scrieri ale lui N. Costin, d. G. dovedește în mod evident că ea nu poate fi atribuită cronicarului. Se vede ușor că „Tractaturile” sînt o compunere alcătuită din știri culese din D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman și Descrierea Moldovei, precum și din o mulțime de „confuziuni și invențiuni” tendențioase cu scopul de a pune într-o anumită lumină raporturile Moldovei cu Poarta Otomană. Cînd și-a luat naștere această operă și în ce împrejurări? Prin deducții bazate pe studiul amănunțit al faptelor istorice, d. G. ajunge la presupunerea, de o așa de mare probabilitate încît poate fi considerată ca fapt stabilit, că această operă s-a scris cu ocazia congresului ținut la Focșani în vara anului 1772, între reprezentanții Austriei, Prusiei, Turciei și Rusiei, de cătră niște boeri moldoveni, care doreau să-și îndreptălească, prin invocarea vechilor drepturi, cererea lor de a se stăvili amestecul Porții în alegerea Domnilor precum și mărirea tributului anual.

În partea din urmă a acestui studiu, d. G. examinează conținutul acestei scrieri din punct de vedere al adevărului istoric, și arată că închinarea Moldovei sub Bogdan III, prin trimeterea logofătului Tăutu la Constantinopol, nu cuprinde nimic adevărat, ca și anectodele legate de numele acestui logofăt. Moldovenii au început a da daruri de bani Turcilor încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, iar închinarea și supunerea la tribut s-a făcut pe timpul domniei lui Petru Aron. Chiar Ștefan cel mare, cum de altminterlea a arătat și d. Iorga, a plătit tribut Turcilor la începutul și

sfârșitul domniei sale, adică în tot timpul cîl n-a fost în fațișă dușmănie cu ei.

- Interesantele monografii ale d-lui Giurescu vădese încă odată cită nevoie ar fi de ediții critice ale cronicilor noștri, alit ca izvoare istorice, cit și pentru a se fixa definitiv textul întunecat de interpolări, și operele originale ale fiecăruia din ei. Kogălniceanu—și nimeni nu-i poate face o vină din asta—in tipărirea Letopiseșilor sale, a procedat fără nici o critică; astfel el își permite chiar să schimbe titlul singurului manuscris, dintre cele folosite de el, care cuprindea cronica dela 1631—1709 (Biblioteca Iași No. 9), introducînd numele lui Neculai Costin, care în realitate nu figurează în nici unul din manuscrisele cunoscutе până acum, în legătură cu această cronică; și tot cu aceiaș lipsă de critică, a tipărit el și „Tractaturile“.

C. B.

Henri Lichtenberger. *L'Allemagne moderne, son évolution.* Paris, 1907. „Bibliothèque de philosophie scientifique“, Flammarion, 3.50.

În aceste vremuri de rătăcire a spiritelor, cînd se încearcă să se sădească în mințile tinere și lesne primitoare ale celor ce sînt chemați să formeze generația de mîne, ideea că naționalismul n'ar fi decit dușmănia, disprețul și lipsa de interes pentru tot ce e de alt neam; cînd în numele științii se revarsă în suflete ura fără nici o considerație, și în numele celui mai pur naționalism se incurajează și se pun la cale actele celei mai des-gustătoare sălbătăcii,—lucrarea senină, pătrunsă de adincă simpatie ome-nească, scrisă cu o largă comprehensiune și într'un spirit în adevăr științific, pe care acest învățat francez ne-o dă asupra poporului german, e o a-

devărată binefacere pentru sufletul care se înădușe în atmosfera aceasta otrăvitoare, ce se întreține în jurul nostru.

A cercota nu numai cu o riguroasă obiectivitate științifică, cu imparțialitatea rece pe care o poți avea doară față de natura inanimată, ci chiar cu simpatie și cu respect manifestările vieții unui popor străin,—iată ce în-samună pentru un om civilizată și în adevăr de știință a aduce un serviciu real neamului său. El știe că prin cercetarea împrejurărilor vieții altui popor, prin cunoașterea calităților care-l ridică și a defectelor care-l stînjinesc în dezvoltarea lui, poți aduce mai mare folos poporului tău decit prin vorbe de ură și prin gesturi teatrale. Ba chiar e convins că cu cit ai de-a face cu un neam pe care-l crezi mai periculos propriei tale dezvoltări, cu alit mai mult trebuie să înlături ura și dușmănia, care sînt, desigur, cea mai mare piedică pentru justa înțelegere a stărilor de fapt.

Iată de ce în studiul acesta al unui francez asupra Germaniei—și nu mai e nevoie să insistăm aici asupra faptului dacă între cele două țări vecine a fost și este luptă de interese!...—nu numai că nu surprindem măcar o urmă de dușmănie, dar chiar sîntem ținuți într'o atmosferă de simpatie și de bunăvoință, adesea chiar de admirație, pentru care la voi autorul ar fi tratat de cel puțin „nepatriot“, dacă nu chiar „vîndut străinilor“...

Și cu toate aceste nimeni nu s'a gîndit să ridice vre-o banuală măcar asupra învățatului autor al *Germaniei moderne*, pentru că acolo, în lumea în care scrie el, toți oamenii de știință socot că așa, cu simpatie și cu respect, trebuie cercetată viața unei națiuni, chiar cînd aceasta e dușmană prin interese și aspirațiuni țării tale.

Această înălțare sufletească face cinste cercetătorului moderu și constituie

noa din cele mai frumoase manifestări ale spiritului ridicat prin știință și cugetare.

Pentru a ne face să înțelegem mai bine starea actuală a Germaniei, autorul nu se mulțumește numai să ne dea un tablou al vieții ei de azi, ci caută să urmărească, în toate domeniile, evoluția Germaniei în cursul veacului al 19-lea, făcând să treacă pe dinaintea noastră toate fazele acestei evoluțiuni, puindu-ne astfel la îndămână elementele de care avem nevoie pentru a ne da samă de situația prezentului și chiar de tendințele și îndrumările probabile ale viitorului.

În cele patru părți din care-i alcătuită lucrarea, celuilor poate urmări pas cu pas transformarea pe care regimul capitalist a adus-o în Germania din punctul de vedere economic, politic, filosofic-religios și artistic.

Ocupându-se cu *evoluția economică*, autorul, după ce definește regimul capitalist arătându-i dezvoltarea și principalele sale manifestațiuni în Germania, studiază pe larg efectele pe care acest regim le are pentru agricultură, industrie și viața socială. Întronarea regimului capitalist modifică formele activității industriale făcând să dispară industria casnică, distrugând corporațiile, transformând cu totul munca lucrătorilor și aservindu-i pe aceștia, aducând decadența economică și socială a clasei muncitoare; în agricultură acest regim aduce sporirea producției prin lărgirea terenurilor cultivate și prin perfecționarea tehnicii agricole, dar tot odată și scăderea însemnătății agriculturii în stat prin industrializarea crescândă a Germaniei. Foarte plastic ne arată autorul diferitele fenomene care întovărășesc domnia capitalismului: ruperea legăturilor dintre proprietari și servi, dintre patroni și lucrători; sporirea libertății individului, dar și slăbirea lui prin izolare; dispariția micilor pro-

prietari, micilor industriași și rămânerea față 'n față a capitaliștilor mari și a armatei proletare. Ca o urmare a acestor prefaceri, regimul capitalist a duce căderea vechii aristocrații feudale, crearea unei aristocrații a banului în locul celei de naștere, și creșterea însemnătății proletariatului ca clasă socială în care se întărește tot mai mult solidaritatea și conștiința de clasă. Și dacă libera concurență excesivă de care regimul capitalist are numai de câștigat pentru dezvoltarea sa a adus și multe rele în viață, mai ales pentru clasa muncitoare, apoi tocmai relele acestea își găsesc în timpul de față un corectiv în asociațiile de credit și de producție, în sindicalele muncitoare, cartelurile patronale, protejarea muncii, etc.—toate semne că un nou ordin de lucruri e pe cale de a se întemeia pentru ușurarea vieții celor care muncesc și sufăr.

A doua parte a studiului, *evoluția politică*, e un rezumat sumar al istoriei Germaniei dela începutul secolului al 19-lea încoace. Oricât de repede însă e făcut acest rezumat, autorul reușește totuși să scoată foarte bine în relief diferitele momente mai însemnate din viața poporului german, cum și legătura dintre ele. Evoluția politică a Germaniei în sec. al 19-lea e o urmare a dezvoltării ei economice, care atrăgea fatal după dinsa o politică unitară și imperialistă. Autorul studiază factorii care au contribuit la realizarea unității Germaniei, arătându-ne foarte bine rolul pe care l-a avut Prusia ca centru în jurul căruia s'au grupat toate aspirațiile pentru unitate, și caracterul idealist al luptei și al intelectualilor germani din acel timp. Un moment însemnat în istoria politică a Germaniei, e revoluția dela 1848, care aduce trecerea dela concepția idealistă în politică la cea practică. Această nouă direcție își găsește apoi întruparea fericită în Bis-

mark, al cărui mare rol în desfășurarea evenimentelor următoare e bine scos în relief. După ce, trecind prin războiul din 1870 cu cauzele și responsabilitățile sale, ne arată încheierea definitivă a Imperiului german, autorul studiază apoi politica externă și internă a Imperiului. În politica externă ne arată tendințele pacifiste ale noului imperiu, care, odată fondat cu atâtea lupte și sacrificii, are nevoie de liniște în afară pentru a-și putea dezvoltă și coordona forțele înăuntru. Cum însă siguranța în afară nu se putea întemeia decît pe forța proprie, care să impie respect vecinilor, întreținerea și dezvoltarea puterii militare rămîne preocuparea de căpetenie a guvernelor germane, — cunoscuta „pace armată“... În politica mondială autorul ne arată extenziunea mare a Germanilor în celelalte continente și mai ales în America, tendința capitalurilor și industriei germane de a se răspîndi cît mai mult pe glob, cum și îndrumările politicii coloniale, care e una din chestiunile cele mai vitale pentru imperiul lui Wilhelm II. Cu privire la politica internă, foarte limpede și luminoasă e analiza pe care autorul o face asupra grupărilor și partidelor politice germane. Socialiști, liberali, conservatori, centru catolic, — toate partidele ne sînt bine redade în evoluția și tendințele lor, în rolul pe care l-au jucat în Germania și pe care sînt menite să-l joace în politica acestei țări. De asemenea îndrumările nouă idealiste ale politicii guvernelor germane, intervenția statului ca împăciuitoare în lupta dintre interesele de clasă, rolul lui în ridicarea stării culturale și economice a muncitorimii prin generalizarea instrucției, organizarea asigurării sociale, îndulcirea relațiilor dintre patroni și muncitori, toate sînt cu pătrundere analizate și cu multă precizie expuse.

În partea a treia autorul se ocupă

cu evoluția gîndirii religioase și filozofice. Cu toate că foarte bine alcătuită, plină de observații fine și de-o pătrunzătoare analiză, partea aceasta a lucrării e cea mai puțin interesantă pentru celitorul român, în cea mai mare parte a ei. În adevăr, autorul se ocupă cu evoluția gîndirii religioase în patru mari capitole, și numai în unul singur cu evoluția gîndirii filozofice. Și cum la noi preocupările de natură religioasă n-au ținut niciodată, ca în Apus, un loc însemnat în viața intelectuală, cele o sută de pagini (aproape o pătrime din întregul volum) pe care autorul le consacră studiului evoluției catolicismului și protestantismului, înălțării și scăderii bisericilor respective, sînt puțin interesante pentru celitorul român, — ceea ce nu ne poate împiedeca de a admira puterea de gîndire, bogăția de cunoștinți și subtilitatea analizei, care mai ales în această parte a lucrării lui Lichtenberger se arată în toată splendoarea lor. Remarcăm în special limpedea lămurire a uneia din cele mai complexe probleme ce se înfațșează cercetătorului stării sociale și culturale a Germaniei de azi: cum într-o țară protestantă a putut să ajungă catolicismul atît de puternic, — chestiune de un interes mai general, întru cit e vorba de puterea de infiltrare a catolicismului în sînul unei populații de altă credință. Analizînd împrejurările ce a contribuit la aceasta, Lichtenberger arată că faptul se datorește: alianței catolicismului cu guvernul contra tendințelor revoluționare, reacțiunii spiritelor contra raționalismului (nesatisfăcător pentru explicarea lumii), simpatiei pentru eul mediu, artei catolice și faptului că adese catolicismul a știut să se arate ca luptător pentru libertate.... Mult mai mică dezvoltare a dat în schimb autorul studiului asupra evoluției gîndirii libere. Căci, oricît de

succintă ar fi expunerea diferitelor doctrine filozofice apărute în sec. XIX în Germania, nu poți să nu regreti că autorul a consacrat numai 32 de pagini studiului evoluției materialismului, pozitivismului, pesimismului, naturalismului și aspirațiilor nouă către clasicism („reîntoarcerea la Goethe“). Aceasta face ca paginile acestea profunde să fie un rezumat prea strâns, care se reduce pe alocuri la o înșirare de nume și la o grupare cam prea generală de persoane. Ca parte mai originală aice o analiza concepției lui Nietzsche și a împrejurărilor care restrâng mult influența lui în Germania.

În sfârșit, în a patra și cea din urmă carte se studiază evoluția artistică. Autorul scoate în relief însemnătatea mare pe care o capătă arta pe la finele sec. 18-lea odată cu reacția contra raționalismului, însemnătate care ajunge până la glorificarea artei de către romantici. Arată apoi cum, odată cu răspîndirea culturii în mase, cu difuziunea artei, se împlină și o schimbare în concepția asupra artei, care e subordonată științei și pusă în serviciul vieții. Pentru fazele prin care trece arta în evoluțiile ei, autorul studiază romantismul, realismul, impresionismul cu caracterul și tendințele lor, cum și îndrumarea actuală, arta sintetică,—tendința de a întruni într-o imbinare potrivită toate artele, de a le face să se folosească fiecare de cunoștințele celorlalte, de a se ajuta reciproc, tendința care și găsește întruparea în creațiunile lui Wagner și în preocupările artelor plastice de azi.

În concluzie autorul scoate în relief progresele enorme realizate de Germania în toate direcțiile în cursul secolului trecut; face portretul germanului de azi, „serios și tare, man-eitor încăpăținat și conștiințios“, „format prin o severă disciplină morală“, „de o putere de voință viguroasă, răbdă-

toare, metodică“, „capabilă să urmărească cu o neînfrînată perseverență scopul ce și-a propus“; și arată tendințele actuale „solidariste“ ale vieții germane. Autorul încheie cu speranța că în curînd această solidaritate, care acum nu e decît națională, va deveni în curînd europeană și chiar umană,—numeroase simptome în domeniul economic și cultural indicînd de pe acum această evoluție.

Am căutat să urmărim șirul expunerii autorului nu cu gîndul că am putea da cetitorilor un tablou complet al conținutului acestei valoroase lucrări. Departe de noi gîndul că s'ar putea da într'un rezumat de cîteva pagini cuprinsul unei cărți de peste patru sute de pagini, pline de fapte și observațiuni, alit de bogată în material și alit de fină în analiză... Am făcut-o mai mult pentru a atrage atenția asupra ei și pentru a arăta macar o parte din mulțimea problemelor pe care autorul le cercetează și le dezleagă cu o deosebită pricepere și cu un mare talent.

Autorul și-a propus, după cum se vede din cele expuse, un lucru foarte greu, să ne dea o lucrare de sinteză care reclame o deplină stăpînire a imensului material de care trebuia să se folosească, și o orientare fără greș în complexul de probleme și chestiuni care intră în studiul evoluției unei țări de însemnătatea Germaniei în curs de un veac. Și de această sarcină grea autorul s'a achitat în genere foarte bine.

Nu ar fi însă o lucrare omenească, dacă ar fi realizat perfecțiunea desăvîrșită...

Și nu e rolul nostru să stabilim dacă dintr'o tendință ca aceea care-l făcea odinioară pe Tacitus să laude *mora-vurile Germanilor*, dacă dintr'o admirație sinceră, ori din dorința de a nu părea nedrept cu Germanii de azi,

autorul manifestează atita admirație pentru însușirile și starea supușilor lui Wilhelm II, și atita încredere pentru viitorul lor,—fără a se opri mai stăruitor și asupra scăderilor lor..

În orice caz *Faguet* are dreptate când îi impută că prea e „înamorat de Germania” și prea e optimist pentru situația ei..”)

Sînt, în adevăr, în viața Germaniei de azi oarecare împrejurări care ar putea să tempereze întrucîtva entuziasmul exagerat al celor care văd într-o lumină prea trandafirie situația acestei țări.

Mai întîi, cu toată „unitatea” realizată prin constituirea Imperiului german, cu toată *solidaritatea națională* pe care o constată *Lichtenberger*, spiritul particularist nu a dispărut complet, chiar în sinul populației germane: sînt deosebiri de limbă și de moravuri, oarecare autonomie politică și financiară, drumuri de fier, sistem poștal separat etc.... așa că și azi Bavariei, Suabi, Saxoni, Prusieni, etc., alcătuiesc grupe întrucîtva distincte,—în dauna „dezvoltării organice” de care vorbește autorul. Afară de asta, sînt în partea nordică a Schlegelului peste 150.000 de locuitori cu limba daneză, iar la răsărit vre-o 2 milioane de Poloni, fără să mai vorbim de Alsacia-Lorena. Că nu putem să nu ținem samă de frământările adevărate ale acestor neamuri, ne dovedește chiar recentul apel adresat de *Sienkiewicz* lumii civilizate pentru a protesta contra încercărilor de germanizare silită a Polonilor din Polonia....

În al doilea loc, dacă e drept că sporirii rezezi a populației dărește Germania în mare parte repede să înălțare, după cum arată *Lichtenberger*, nu e mai puțin adevărat că, după cum observă *Fouillée*²⁾, de pe acum

chiar începe să se schițeze o schimbare în ceea ce privește procentul de sporire a populației în Germania, schimbare care s'ar datori faptului că locuitorii dela țară sînt mereu atrași în centrele industriale, în orașe, unde procentul nașterilor e mai mic și al deceselor mai mare. Așa dar, împunîndu-se populația agricolă, se pare că fatal va trebui să scadă procentul de sporire al populației generale ale Germaniei.

În ceea ce privește moralitatea și seriozitatea vieții germane, colaboratorul nostru, d. I. G. Duca a arătat în această revistă¹⁾ rolul pe care a făcut-o *Moltke-Harden* l-a avut pentru distrugerea legendei acestei moralități, pentru ruina prestigiului militarismului și a concepției de guvernămînt din Germania. Dar și înainte de această afacere nu erau cu totul necunoscute unele rele care minează imperiul lui Wilhelm II: alcoolismul foarte răspîndit (în ultimii 30 de ani numărul nebunilor din alcoolism s'a dublat!), divorțurile foarte frecvente, corupția care se întinde mereu,—tot împrejurări care nu sînt de natură să ne sugereze numai reflexiuni favorabile situației și viitorului acestei țări.

Cît despre „spiritul de disciplină” al Germanilor pe care-l cină *Lichtenberger* și care e în adevăr foarte dezvoltat și trebuie să uimească mai ales pe un francez, orîcîl este el de dezvoltat, tot nu poate să împiedice ca spiritul de răzvrătire împotriva actualei stări economice și sociale să se răspîndească tot mai mult. Cît de temut e socialismul în Germania, și a-nume socialismul revoluționar, care nu vede cu ochi buni remediile pe care statul le dă cu lingurița (măsuri favorabile muncitorimii,—„socialismul de stat”), socialismul revoluționar care vrea totul ori nimic, care neagă morală patriotismului exclusivist, a de-

1) „*La Revue Latine*” VI 12.

2) *A. Fouillée*, *Esquisse psychologique des Peuples Européens*, 330—331.

1) *Viața Romînească*, II, 11.

votamentului cătră suveran, a religiei etc.; — ne dovedește strigătul de triumf al păturii conducătoare, cu împăratul în frunte, pentru pierderea unui număr de mandate de cătră socialiști la ultimele alegeri. ²⁾ Iar cunoscătorii stării de azi a Germaniei își dau bine samă de adinea nemulțumire care clocește în masele proletare germane și de marile sforțări pe care trebuie să le facă statul în rolul său de „înfrînător al presiunilor păturii de jos”. ³⁾

Astfel fiind lucrurile, firește că cercetătorul stării de azi a Germaniei, oricât de multă admirație trebuie să simtă pentru repede înălțare a acestei țări, nu poate să nu vadă și părțile slabe ale obiectului cercetărilor sale. El trebuie să recunoască că și Imperiul German, ca orice alcatuire omenească, nu poate realiza perfecțiunea.

Dar toate aceste neînsemnate observațiuni pe care le facem aici nu întunecă întru nimic valoarea lucrării scrupuloase și conștiințioase a învățatului francez. Cel mult ele trebuie să ne facă să nu primim fără rezervă admirația nețărmată, optimismul exagerat al autorului.

Dealtfel Lichtenberger nu e singurul scriitor francez care față cu unele aspecte ale vieții Germaniei de azi își manifestă admirația sinceră a sa pentru poporul lui Wilhelm al II-lea. În recentul său jurnal de călătorie cu automobilul, *Octave Mirbeau* ⁴⁾ găsește adese foarte puternice accente de ironie pentru anumite stări din Franța,

cind le compară cu ceia ce vede în Germania. Dar la el, și pentru părțile slabe ale Germaniei ironia nu e mai cruțătoare. Și o formulă ca aceea pe care o găsește el: „Germania de azi e congestionată”, redă foarte bine situația reală, iar explicarea că: „congestia e mai rea decît anemia”, pen-truceă, dacă „cineva moare că nu are destul sînge, moare, și încă și mai brutal, pen-truceă are prea mult”, ne arată că nu de un optimism exagerat e părerea pe care Mirbeau o are despre starea Germaniei. Aceiași concluzie răsare și din cetirea unor pagini din volumul bogat în observații asupra vieții Germanilor, pe care nu de mult l-a dat la iveală neobositul cercetător *Jules Huret*, și mai ales din capitolele în care autorul se ocupă de viața studenților și de moravurile germane. — cu toate ca dealtfel cartea lui Huret ⁵⁾ e plină de admirație pentru spiritul de disciplină și de regularitate al Germanilor, pentru spiritul lor practic, pentru activitatea lor înțeleaptă și susținută...

Dar, ca să ne întoarcem la lucrarea atât de instructivă și de folositoare a lui Lichtenberger, în care bogăția cunoștinților și pătrunderea analizei se îmbină în chip atât de fericit cu claritatea și precizia expunerii, cu înălțarea sufletească și cu obiectivitatea omului de știință, nu putem încheia mai bine, recomandînd-o cetitorilor noștri, decît cu vorbele cu care Faguet își termină receuzia sa asupra acestei lucrări: „*Erudimini, imitami, dacă-i cu putință*”...

M. C.

2) *Joseph Ribet*, Les élections de M. Bülow, în *La Nouvelle Revue* XXVIII, 178.

3) *Paul Louis*, L'Allemagne d'aujourd'hui. „*Mercure de France*” LXVI, 233.

4) *Octave Mirbeau*, „La 628—E S.” Paris, 1907. Charpentier.

5) *Jules Huret*, En Allemagne. Rhin et Westphalie. Paris, 1908. Charpentier.